

De Tijd speelt Decadence

Februari 1989

Toneel / Filmschuur Haarlem

LEYSEN, RITSEMA EN WITTGENSTEIN

'Ik vind het spannend om iemand te laten zien die denkt in plaats van iemand die voelt'

'Het is geen voorstelling waar je speciaal voor geschoold moet zijn. Ik denk dat je eerder onbevangen moet zijn. Ik ben ook niet zo slim als de meneer waarover ik vertel.' Aan het woord is Johan Leysen die samen met regisseur Jan Ritsema de voorstelling WITTGENSTEIN INCORPORATED brengt. De eerste voorstellingen werden in de Brusselse Muntshouwborg gespeeld (Leysen: 'Ik vind het prettig om het in Brussel uit te brengen, omdat ik een Brusselaar ben. Dat is een detail, maar niet onbelangrijk'). De Nederlandse première van deze Kaaithheater- productie vindt op 16 februari in de Toneelschuur plaats.

Hoofdfiguur is de Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein (1889-1951), dat blijkt al duidelijk uit de titel. Toch gaat het acteur Johan Leysen, regisseur Jan Ritsema en ook auteur Peter Verburgt om iets anders dan het simpelweg gestalte geven van Ludwig Wittgenstein op het toneel door middel van een monoloog.

Johan Leysen op zoek naar het denken achter de gedachten van Wittgenstein?

'Dat is misschien iets te cryptisch geformuleerd', vindt Leysen. 'Waar het op neerkomt, is dat Wittgenstein zijn omgeving nodig had om hardop te kunnen denken. Jan Ritsema en ik willen iemand laten zien die probeert om dat te reconstrueren. Die activiteit vraagt om een

manier van denken die waarschijnlijk veel wegheeft van de manier waarop Wittgenstein probeerde te denken - waarmee ik bedoel dat ik niet Wittgenstein speel, maar de manier toon waarop hij dacht. Ik speel geen personage, maar vertel hoe iets was en concentreer me daar zó op, dat er wel raakvlakken met Wittgenstein zullen ontstaan en de identificatie

foto Herman Sorgeloos

soms heel ver zal gaan.'

Zoals Jan Ritsema het uitdrukt, gaat de voorstelling over 'gesteldheid en afwikkeling'. Dat klink nog vrij abstract.

'Het woord afwikkeling is in zoverre niet abstract dat Wittgenstein gedachten afkalfde en afwikkelde, hij was niet iemand die een steeds gecompliceerder systeem opbouwde. Hij stelde zichzelf vragen, niet over waarheid of onwaarheid, maar over het feit of je iets zegt. Als je dat doet, bouw je niet op, maar wikkel je af. Het accent wordt ook gelegd op de gesteldheid die Wittgenstein voor zichzelf schiep om zijn denkwerk zo vruchtbaar mogelijk te laten verlopen. Wat de filosoof doet, hoe hij op zijn toehoorders reageert, het maakt allemaal deel uit van een soort voorbereidingsproces, zoals een acteur zich klaarmaakt om te gaan improviseren.'

Wat voor beeld wordt er van Wittgenstein gegeven?

'Het enige beeld wat van hem wordt gegeven, is wat hij zegt. En wat hij doet en die beschrijving is zeer exact. Ik beschrijf bijvoorbeeld hoe hij naar het raam loopt, even opkijkt, de blik weer neerslaat, zijn hoofd naar rechts draait en met enige stemverheffing de volgende zin zegt. Het is een neventekst, heel nauwgezet en gedetailleerd, waarin een soort adoratie verborgen zit.' Peter Verburgt, die het script schreef, deed dit aanvankelijk met de bedoeling om er een televisiespel van te maken. Jan Ritsema en Johan Leysen zijn uitgegaan van dit script, compleet met alle regie-aanwijzingen, camera-instellingen en shots. De vraag is, of zo'n tv-script wel zonder meer te gebruiken valt voor

een theatervoorstelling.

Johan Leysen: 'Ja, dat heeft te maken met de listige ingreep van Jan om wat eigenlijk beschrijvingen van shots en regie-aanwijzingen zijn om te buigen tot een vertaling die iemand geeft van iemand anders, in dit geval van Wittgenstein. Ik denk dat als je die weg zou laten en puur de tekst zou spelen, het moeilijk zou zijn voor toneel.'

Er wordt in de voorstelling bewust naar gestreefd een parallel te vinden tussen de manier waarop Wittgenstein filosofeerde en Johan Leysen acteert. Leysen: 'Dat is ook de reden dat ik naar Jan Ritsema ben toegestapt, iemand die mij niet zou aanspreken op mijn virtuositeit als acteur, maar op mijn authenticiteit. Dat is een absoluut gelijklopend proces. Ik vind het spannend om iemand te laten zien die denkt. Als toneelspeler ben je altijd bezig om iemand te laten zien die voelt. Ik wil eens laten zien hoe denken werkt. We hebben ons laten inspireren door de manier waarop Wittgenstein les gaf. Dat was heel grillig, ogenschijnlijk ongeordend. Hier aan krabbellen, dat eens oppikken, maar uiteindelijk wordt het toch een soort amalgaam.'

WITTGENSTEIN INCORPORATED is geen monoloog zoals 'De caracal' van Marjon Brandsma en Gerardjan Rijnders dat was of 'Rinus' van Marien Jongewaard en Rob de Graaf. Johan Leysen heeft een tegenspeler: het publiek.

'Ik richt me tot iemand. Dit is niet echt een stuk, maar een avond waarop ik mensen dingen uitleg. Het is mijn grote zorg dat jullie mij begrijpen: hoe meesterlijk die man dacht en

dingen aan elkaar verbond. Ik vind zelf de gevolgtrekkingen die hij maakt ook bijzonder verbazingwekkend, dus ik ben ook niet zo slim als de meneer waarover ik vertel. Wittgenstein heeft dat toch al om zich heen: iedereen kent hem, weet wel een of ander zinnetje van hem, maar niemand weet wat hij nu precies deed. En wat hij deed, was hardop nadenken.'

De twijfel waaraan Wittgenstein onderhevig was, zijn zoeken naar betekenissen achter de woorden, de humor en zelfrelativering, vormen belangrijke bestanddelen van de voorstelling. Herman Sorgeloos, die ook voor voorstellingen van Anna Teresa De Keersmaecker even sobere als imponerende toneelbeelden bedacht, ontwerpt ook voor WITTGENSTEIN INCORPORATED het decor, dat in dezelfde lijn zal komen te liggen als het spel van Johan Leysen. De slotvraag, of hij een voorkeur heeft voor film of theater -in beide is hij sinds hij bij Baal wegging even vaak te zien- beantwoordt hij zonder lang nadenken.

'Mijn voorkeur heeft, denk ik, aandacht, ongeacht welke discipline. Als er eisen worden gesteld en het specifiek werk is, dan is het echt fantastisch. Het is wel moeilijk om als freelancer zinvol aan het werk te blijven. Als ik soms heimwee heb naar de jaren bij Baal, dan was het wel dat. Niet alles was er even geslaagd, maar je had wel het idee dat je iets vertelde en gericht aan het werk was. Nu moet je die richting zelf veel meer bepalen. Maar soms blijkt dat toch wel mee te vallen.'

John Hoks/Ernst Braches